

Vzácní a ohrožení obratlovci Dyleňského lesa

Jan Matějů, AOPK ČR - Středisko Karlovy Vary

Pavel Řepa, AOPK ČR - Správa CHKO Slavkovský les

Oblast Dyleňského lesa je zoologicky velmi málo probádanou. Je to dáno geografickou odlehlostí a na první pohled nevelkou atraktivností území. I poměrně krátký průzkum však ukázal, že zde žijí zajímavé druhy obratlovců.

Úvod

Severní část Českého lesa, tzv. Dyleňský les je díky své minulosti nepřístupného pohraničního pásma a geografické odlehlosti jedním z faunisticky nejméně probádaných území Čech. Tento stav i přes snahu některých zoologů (např. Řepa 1975, 1977 a 1992; Hůrka 1978 a Dvořák, Bufka et Bytel 2003) bohužel přetrvává i do dnešních dnů. Jedinou výjimkou jsou ptáci u nichž byl v letech 1997-98 v rámci akce mapování ptáků Českého lesa proveden systematický průzkum (Vacík 2008), jehož výsledky však teprve čekají na publikaci.

Naším cílem je přispět k poznání fauny Dyleňského lesa a povzbudit tak zájem odborníků i amatérských přírodovědců o toto území. Je však třeba zdůraznit, že i v případě této práce se nejedná o systematický faunistický výzkum, ale zde uváděné výsledky jsou pouze produktem dílčích průzkumů, kontrol vybraných lokalit a náhodných pozorování.

Metodika

Práce je omezena pouze na severní část Českého lesa – podcelek Dyleňský les, který se z větší části nachází na území Karlovarského kraje. Některé údaje pochází ze severní hranice podcelku Přimdský les sousedícího s předmětým územím. Výskyt uvedených druhů obratlovců byl zjišťován pracovníky pobočky AOPK ČR v Karlovy Vary v letech 2006 až 2008 a přehled byl navíc rozšířen druhým z autorů o jeho vlastní nálezy a pozorování. Dále byly uvedeny i dříve publikované informace a údaje dle ústních sdělení dalších osob.

Při průzkumu v terénu bylo použito několik metodicky odlišných postupů. Při terénních pochůzkách a kontrole příhodných úkrytů byl mapován výskyt savců a plazů. Vyskytující se druhy ptáků byly zaznamenávány na základě náhodných pozorování a poslechu hlasových projevů. U sov byla použita metoda provokace reprodukovanou hlasovou nahrávkou. Ve vhodných biotopech byl odlovem do sítky mapován výskyt obojživelníků. Údaje o výskytu ryb jsou vedlejším výsledkem monitoringu raků, který byl prováděn pochůzkou vodním tokem a odlovem rukou nebo sítkou pod kameny.

PŘEHLED

zaznamenaných druhů a lokalit:

Není-li uvedeno jinak, jedná se o nálezy AOPK ČR Karlovy Vary; nálezy různých autorů jsou odděleny středníkem.

Vysvětlivky dle vyhlášky č. 395/1992 Sb. a Červeného seznamu ohrožených druhů České republiky, Obratlovci (Plesník, Hanzal et Brejšková 2003):

- S1 druh kriticky ohrožený
- S2 druh silně ohrožený
- S3 druh ohrožený
- CR critically endangered (kriticky ohrožený)
- EN endangered (ohrožený)
- VU vulnerable (zranitelný)
- NT near threatened (téměř ohrožený)

MIHULOVCI (PETROMYZONTES)

Mihule potocní (Lampetra planeri) - S1, EN - Šitbofský potok (data AOPK ČR Praha).

RYBY (TELEOSTEI)

Vranka obecná (*Cottus gobio*) - S3, NT; Stebnický potok u Kyselečského hamru, potok Tichá nad rybníkem Kajetánem, potok Tichá na soutoku s Pekelským potokem, Huťský potok v úseku pod Jezevčím vrchem; Kosi potok (data AOPK ČR Praha); přítoky Mže kolem Tachova a Kateřinský potok 70. a 80.let minulého století (Řepa, vlastní pozorování).

pokračování na str. 17

Ledňáček říční (*Alcedo atthis*). Foto Přemysl Tájek

Výsledky – komentáře k vybraným druhům

Vranka obecná (*Cottus gobio*) byla v Dyleňském lese nalezena v řadě toků bystřínného charakteru (viz níže), kde se obvykle vyskytuje spolu s pstruhem obecným a rakem říčním. Vranka je druhem vázaným na horské a podhorské toky s členitým dnem a její přítomnost ukazuje na čisté vody pstruhového a lipanového pásma. Pro svou náročnost na vysoký obsah kyslíku ve vodě a citlivost na znečištění je považována za bioindikátor kvality vody. Vzhledem k hojnému výskytu vranky v tocích Dyleňského lesa, je tyto možno považovat po všech stránkách za velmi kvalitní a hodné patřičné ochrany.

V roce 2008 byl na základě nálezu několika pulců v jedné z tůní bývalého vojenské cvičiště zjištěn výskyt skokana ostronosého (*Rana arvalis*). Pulci byli sice určeni podle klíče (Dvořák et Maštera AOPK ČR nepubl.) a splňovali všechny diagnostické znaky, ale přesto by v následujících letech měla být zaměřena pozornost na nalezení dospělých jedinců skokana a revizi jeho výskytu na této lokalitě. Jedná se o kriticky ohrožený druh, který je na rozdíl od skokana hnědého (*Rana temporaria*) vázán spíše na podmáčená stanoviště nižších a teplejších poloh – slatinné a rašelinné louky, lužní lesy nebo rybníční pánve. V současné době je nejbližší známou lokalitou výskytu skokana ostronosého oblast severně od rybníku Regent u Chodové Planě (Matějů, vlastní pozorování).

Skokan krátkonohý (*Rana lessonae*) je nejmenším a zároveň nejotuzilejším z našich „zelených“ skokanů. Byť se v ČR běžně vyskytuje až do nadmořské výšky 700 m, byl v Dyleňském lese zaznamenán pouze v nižších nadmořských výškách a chyběl také v nádržích uprostřed větších lesních celků. Na části lokalit byly zjištěny směsné populace tohoto skokana s jeho dceřiným druhem – skokanem zeleným (*Rana kl. esculenta*).

Ještěrka obecná (*Lacerta agilis*) byla v posledních dvou letech pozorována pouze na lokalitě Drmoul – bývalém vojenském cvičišti. Ještěrka obecná je druhem obývajícím sušší, teplejší místa, slunné stráně a pastviny. Vyhovují jí i plochy s narušeným vegetačním krytem. V tomto ohledu se projevuje výjimečnost bývalého vojenského cvičiště, které umožňuje výskyt ještěrky obecné i v jinak spíše lesnatém prostředí Dyleňského lesa. Početná populace na lokalitě Drmoul je ohrožena postupným zapojováním travního porostu a zarůstáním dřevinami a bez provádění patřičného managementu by patrně nepřežila.

OBOŽI VELNÍCI (AMPHIBIA)

Skokan ostronosý (*Rana arvalis*) - S1, EN; Drmoul - býv. vojenské cvičiště, duben 2008.

Skokan hnědý (*Rana temporaria*) - -, NT; Salajna - mokřad u cesty, Stebnický potok u Kyselečského hamru, Vysoká - louže u potoka, Plánský mýstek - lesní rozcestí, býv. Slatina, J svah vrchu Tišina, Kamence, rybník Kajetán, louka 1 km J od rybníka Kajetánu, Drmoul - býv. vojenské cvičiště, Drmoul - rybníky "U Čechu", Jedlová; Chodovská Huť (Řepa 1977); Salajna (Moravec 1994); Broumov (Mudra in verb.).

Skokan krátkonohý (*Rana lessonae*) - S2, VU; Drmoul - býv. vojenské cvičiště, rybník Kajetán; Salajna (Moravec 1994); rybník Podlesák Z od Chodského Újezdu 10.7.1992, rybníček na Z okraji vesnice Halže 10.8.1992 (Řepa, vlastní pozorování).

Skokan zelený (*Rana kl. esculenta*) - S2, NT; Palič - rybník na Jeseníckém potoce, rybník Kajetán, Drmoul - býv. vojenské cvičiště; Salajna (Moravec 1994).

Ropucha obecná (*Bufo bufo*) - S3, NT; Palič - rybníky na Jeseníckém potoce, Slatina - býv. důl Dyleň, Drmoul - býv. vojenské cvičiště, Drmoul - rybníky "U Čechu", rybník Kajetán; Chodovská Huť a Zadní Chodov (Řepa 1977); Salajna (Moravec 1994); několik lokalit v okolí Broumova: rybníček pod bývalou mufloní oborou V od vsi, rameno Hamerského potoka 300 m J od budovy polejí, rybníčky v areálu pastvin V od obce, sádky na potoce Tichá, Farský rybník (Mudra in verb.).

Čolek obecný (*Triturus vulgaris*) - S2, NT; Drmoul - býv. vojenské cvičiště, Stará Mohelenská, tůně na louce 1 km J od rybníka Kajetánu; Salajna (Moravec 1994).

Čolek horský (*Triturus alpestris*) - S2, NT; Stará Mohelenská, tůně na louce 1 km J od rybníka Kajetánu, býv. Slatina - rybník; Salajna (Moravec 1994); Zadní Chodov (Řepa 1992).

PLAZI (REPTILIA)

Ještěrka obecná (*Lacerta agilis*) - S2, NT; Drmoul - býv. vojenské cvičiště; Salajna železniční stanice (Mikátova et al. 2001).

Ještěrka živorodá (*Zootoca vivipara*) - S2, NT; PR Lipovka, Slatina - býv. důl Dyleň, Slatina - louky, Kamence, Drmoul - býv. vojenské cvičiště, Sekerské Chalupy; Vysoká, Salajna (Mikátova et al. 2001).

Slepýš křehký (*Anguis fragilis*) - S2, LC; Háj; Salajna a Zadní Chodov (Mikátova et al. 2001), Chodský Újezd (Řepa 1970, vlastní pozorování).

Zmije obecná (*Vipera berus*) - S1, VU; Jedlová - mokřadní louka JV od obce; Březi u Tachova - pískovna v lesa (1966), Štokov - asi 150 m Z od obce (1973) (Řepa, vlastní pozorování); Salajna, Palič a Chodovská Huť (Mikátova et al. 2001); Tachovská Huť - býv. hraničářský objekt 2,5 km Z od obce (2007), Prostřední Žďár - pod elektrovodem u silnice k Přednímu Žďáru - 90. léta 20. století (Tréglér in verb.).

Úžovka obojková (*Natrix natrix*) - S3, LC; Horní Žandov (Mikátova et al. 2001).

Naopak druhy v Dyleňském široce rozšířenými a hojnými jsou ještěrka živo-rodá (*Zootoca vivipara*) a zmije obecná (*Vipera berus*), které najdeme hojně na celém území. Oba druhy jsou svou bionomií a ekologií (např. rození živých mláďat) přizpůsobeny drsnějším klimatickým podmínkám podhorských a horských stanovišť. Lze tedy konstatovat, že i z hlediska fauny obojživelníků a plazů převažuje spíše horský ráz Dyleňského lesa.

Čáp černý (*Ciconia nigra*) byl pracovníky AOPK opakovaně pozorován při potravním chování v hnízdní době v oblasti Kamence. Podle toho lze tedy usuzovat na jeho pravděpodobné hnízdění v přilehlých lesních porostech.

Zmije obecná (*Vipera berus*). Foto Jan Matějů

Dále je známo několik hnízdišť z okolí Broumova a jedinci byli v hnízdním období pozorováni i v okolí obce Branka (Řepa, vlastní pozorování). Čáp černý si ke svému hnízdění vybírá rozsáhlé lesní celky s dostatkem vodních toků a lidským sídlům se vyhýbá. Není tedy divu, že v opuštěných rozsáhlých lesích Dyleňského lesa hnízdí hned několik párů.

Výskyt tetřívka obecného (*Tetrao tetrix*) byl zaznamenán na kulturních loukách u osady Jedlová (lokality Jedlovský statek) na pomezí Dyleňského lesa a Tachovské brázd. V roce 2008 tu byli pozorováni dva tokající kohouti a podle údajů místního mysliveckého sdružení byly na lokalitě spatřeny i čtyři slepice. V současné době se jedná pravděpodobně o poslední známý výskyt tetřívka obecného nejen v Čes-

Netopýr vodní (*Myotis daubentonii*) a netopýr rásnatý (*Myotis nattereri*), dole, v díře od vrtné tyče. Poustka - štola u potoka, únor 2008. Foto Přemysl Tájek

kém lese ale i na celém Mariánskolázeňsku a to včetně CHKO Slavkovský les. Historický výskyt tetřívka v této oblasti je z minulosti znám.

PTÁCI (AVES)

Bekasina otavní (*Gallinago gallinago*) - S2, EN; Branka - u rybníka Olšový (květen 1970), Březi - vojenské cvičiště Z od vsi (květen 1970), Chodský Újezd - u Hammerského potoka S od vsi, tokající samec (duben 1997), Obora - mokřad pod vsí na Sklářském potoce, opakovaně 10.4. a 12.5.1991 a 12.4.1992 (Řepa, vlastní pozorování).

Čáp bílý (*Ciconia ciconia*) - S3, NT; Halže, hnízdí od roku 1996 (Řepa, vlastní pozorování).

Čáp černý (*Ciconia nigra*) - S2, VU; Kamence - Tachovská Huť; Jalový dvůr I od Broumova (Sprátek in verb.), PR Broumovská bučina (Košinek in verb.); les nad Farským rybníkem (Mudra in verb.); Řepa, vlastní pozorování, okolí obce Branka (Řepa, vlastní pozorování).

Chrástal polní (*Crex crex*) - S2, VU; Jedlová 2007.

Chrástal vodní (*Rallus aquaticus*) - S2, VU Branka - u rybníka Olšový, duben 1998; Štokov, asi 150 m Z od obce 3.7.1973 (Řepa vlastní pozorování).

Krahujec lesní (*Accipiter nisus*) - S2, VU; Brtná 2008.

Koroptev polní (*Perdix perdix*) - S3, NT; Halže, pole JV od vsi, 1991 a 1992 (Řepa, vlastní pozorování).

Krutihlav obecný (*Jynx torquilla*) - S2, VU; Zádňí Chodov u kóty 621,9 Z od vsi, květen 1972 (Řepa, vlastní pozorování).

Křepelka polní (*Coturnix coturnix*) - S2, NT; Chodský Újezd - pole Z od vsi, květen 1977 (Mára in verb.).

Ledňáček říční (*Alcedo atthis*) - S2, VU; Mže u Branky, 1970 (Řepa, vlastní pozorování).

Lejsk malý (*Ficedula parva*) - S2, VU; PR Broumovská bučina u Broumova 23.6.1991 (Řepa et Willomitzer vlastní pozorování)

Kulišek nejmenší (*Glaucidium passerinum*) - S2, VU; 3.3.1979 v lesní pasece u silnice od Chodského Újezdu na Přední Žďár (Mára in verb.).

Moták pilich (*Circus cyaneus*) - S2, CR; Branka, u Mže nad vsí, květen 1971 (Řepa, vlastní pozorování).

Skřivan lesní (*Lullula arborea*) - S2, EN; Horní Výšina - v remizích a lesích JV od vsi nad Ševcovským potokem (10.5.1991), Broumov - okraj lesa za Farským rybníkem, 18.5.1991 (Řepa, vlastní pozorování).

Sluka lesní (*Scolopax rusticola*) - S3, VU; Kyselecký hamr 2008; Zádňí Chodov - les za sachtami, 25.6.1970 (Řepa, vlastní pozorování).

Sýc rousný (*Aegolius funereus*) - S2, VU; Slatinský les 2006 až 2008

Tetřívěk obecný (*Tetrao tetrix*) - S2, EN; Jedlová - Jedlovský statek 2008; táž lokalita 2002 a 2003 (Jäger in verb.); u silnice z Březi do Chodského Újezdu v lese za křížením Slatinného potoka 5.5.1970 (Řepa, vlastní pozorování).

Ťuhýk obecný (*Lanius collurio*) - S3, NT; Chodský Újezd - u silnice k Přednímu Žďáru 21.7.1970, Chodský Újezd - u cesty k Jalovému dvoru 21.7.1970, Broumov - S od Trnového mlýna, 7.8.1978, Halže - nad silnicí k Brance -1991, Halže - pastviny SZ od vsi 1991, Halže mokřady SZ od vsi 1992, Krásné - na okraji vsi 1970, Tachovská Huť, Z od vsi 1970, (Řepa, vlastní pozorování).

Další pozorování z nedávné doby pocházejí z roku 2002 a 2003 (Jäger in verb.). V šedesátých letech 20. století bývalo u silnice z Březi do Chodského Újezdu (v lese za křížením Slatiného potoka) pravidelně malé tokaniště s několika kohouty (J. Veselý in verb.), naposledy zde byl pozorován jeden kohout 5. května 1970 (Řepa, vlastní pozorování).

V květnu 2007 byl při terénní pochůzce nalezen na bývalém vojenském cvičišti u obce Drmoul mrtvý jedinec běložubky bělobřiché (*Crociodura leucodon*). Dokladový exemplář byl uložen ve sbírkách Přírodovědecké fakulty UK. Jedná se o první nález tohoto druhu v Dyleňském lese, který tak doplňuje a propojuje starší nálezy z Mariánských Lázní (Hanák 1967) a PR Diana (Řepa 1980) s nálezy u Chebu a Lipoltova (Vohralík et Lazarová 1998). Je pravděpodobné, že při podrobnějších průzkumech bude druh nalezen i na dalších lokalitách Dyleňského lesa.

Závěr

I přes značnou nesystematičnost prováděných průzkumů a pozorování je z území Dyleňského lesa znám či se nově podařilo objevit výskyt celkem 42 druhů obratlovců vedených v Červeném seznamu ohrožených druhů ČR nebo druhů poživajících zákonnou ochranu (viz níže uvedený přehled). Za nejvýznamnější lze považovat prokázání existence populace tetřívka obecného – dnes se jedná o jedinou známou populaci tetřívka v Českém lese, případně objev druhů pro území dosud neznámých (skokan ostronosý, běložubka bělobřichá). V kontextu Dyleňského lesa se pak jako naprosto výjimečná jeví lokalita bývalého vojenského cvičiště Drmoul (Cech Svatého Víta), která hostí nejbohatší faunu obojživelníků z celého území a jako jediná poskytuje i podmínky pro výskyt druhů otevřených teplých stanovišť.

Na závěr je nutné zdůraznit, že i přes dílčí úspěchy nelze průzkum Dyleňského lesa považovat za kompletní, naopak výše uvedené informace je třeba považovat za odrazový můstek pro další bádání.

Tuhýk sedý (*Lanius excubitor*) - S3, VU; Chodský Újezd - u cesty k Trnovému mlýnu, květen 1971, Branka - S2 od vsi v poli, vysoké stromy, duben 1970, (Řepa, vlastní pozorování).

Výr velký (*Bubo bubo*) - S3, EN; 17.7.1975 Přední Žďár (Slanec in verb.); u Předního Žďáru na skalce ve smrkovém lese JV od vsi (Řepa, vlastní pozorování).

Žluna šedá (*Picus canus*) - -, VU; Drmoul - okolí býv. vojenského cvičiště, jaro 2008.

Savci (Mammalia)

Netopýř usatý (*Plecotus auritus*) - S2, -; Kyselecký hamr – sklep býv. stavení únor 2008; táž lokalita od roku 2002 (Dvořák, Buřka et Bytel 2003); Mýtina - Kyselecký hamr, Palič, Brtná, Chodovská Hut (Hanák et Anděra 2005); Háj u Staré Vody - sklepy staré hájovny, únor 2008, od r. 2006 (Tájek neubl. data); Vysoká - sklep spadlého domu 60 m J od kostela, prosinec 2006 (Tájek neubl. data).

Netopýř černý (*Barbastella barbastellus*) - S1, -; Kyselecký hamr – sklep býv. stavení únor 2008; táž lokalita (Dvořák, Buřka et Bytel 2003).

Netopýř vodní (*Myotis daubentonii*) - S2, -; Poustka – stola u potoka, únor 2008, od roku 2007 (Tájek neubl. data).

Netopýř řasnatý (*Myotis nattereri*) - S2, -; Poustka – stola u potoka, únor 2008, od roku 2007 (Tájek neubl. data), Mýtina - Kyselecký hamr (Hanák et Anděra 2006).

Z území Dyleňského lesa jsou dále známy: netopýř pestrý (*Vespertilio murinus*) a netopýř severní (*Eptesicus nilssonii*) - oba druhy z Chodovské Hutě (Anděra et Hanák 2007).

Veverka obecná (*Sciurus vulgaris*) - S3, NE; Mechové údolí, rybník Kajetán, Nové Mohelno; Tři Sekery (Řepa 1975), Chodovská Hut (Hůrka 1981), Březi, Zadní Chodov a Štokov (Řepa, vlastní pozorování).

Běložubka bělobřichá (*Crociodura leucodon*) - S3, -; Drmoul - býv. vojenské cvičiště, květen 2007.

Literatura:

- Anděra M. et Hanák V. (2007): Atlas rozšíření savců v České republice, předběžná verze V. Letouni (Chiroptera), část 3. netopýřovití (Vespertilionidae – Vespertilio, Eptesicus, Nyctalus, Pipistrellus a Hypsugo). Národní muzeum, Praha 172 pp.
- Dvořák I., Buřka L. et Bytel J. (2003): Netopýři na zimovištích západních Čech v letech 1992–2003 a aktualizace jejich rozšíření. Erica, Plzeň, 11: 29–73.
- Hanák V. (1967): Verzeichnis der Säugetiere der Tschechoslowakei. Säugetierkdl. Mitt., 15(3): 193–221.
- Hanák V. et Anděra M. (2005): Atlas rozšíření savců v České republice, předběžná verze V. Letouni (Chiroptera), část 1. netopýřovití (Vespertilionidae – Barbastella, Plecotus). Národní muzeum, Praha 120 pp.
- Hanák V. et Anděra M. (2006): Atlas rozšíření savců v České republice, předběžná verze V. Letouni (Chiroptera), část 2. netopýřovití (Vespertilionidae – rod Myotis). Národní muzeum, Praha 187 pp.
- Hůrka I. (1978): Die Säugetiere (Mammalia) und ihre Flöhe (Siphonaptera) von Český les und von abgrenzten Hügelland. Folia Musei Rerum Naturalium Bohemiae Occidentalis, Plzeň, Zoologica.10: 1–50.
- Mikátová B., Vlašín M. et Zavadil V. (eds.) (2003): Atlas rozšíření plazů v České republice. AOPK ČR, Brno, Praha 257 pp.

Moravec J. (ed.) (1994): Atlas rozšíření obojživelníků v České republice. Národní muzeum, Praha 136 pp.

Plesník J., Hanzal V. et Brejšková L. (eds.) (2003): Červený seznam ohrožených druhů České republiky, Obratlovci. Příroda 22: 1–184.

Řepa P. (1975): Drobní savci na území Českého lesa na území okresu Tachov IV. Oblast Zadní Chodov – Tři sekery. Zprávy musea Západočeského kraje, Plzeň, Příroda 18: 45–54.

Řepa P. (1977): Obojživelníci severní části Českého lesa a Tachovské brázdy (jihozápadní Čechy). Sborník západočeského muzea v Plzni, Příroda, 22: 1–25.

Řepa P. (1980): Živočišná obytelnost květnaté bučiny v státní přírodní rezervaci Diana. Sborník okresního muzea v Tachově, 13: 55–61.

Řepa P. (1992): Obojživelníci západních Čech. Sborník západočeského muzea v Plzni, Příroda, 82:1–125.

Šťastný K., Bejček V. et Hudec K. (2006): Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice. Aventinum, Praha 463 pp.

Vacík R. (2008): Rozšíření, početnost a ekologické nároky ptáků v Českém lese. – Závěrečná zpráva programového projektu Plzeňského kraje, ms. depen. Západočeské muzeum v Plzni, zoologické oddělení, 173 pp. (nepublikováno)

Vohralík V. et Lazarová J. (1998): Drobní savci (Insectivora, Rodentia) Horního Poohří v potravě sovy pálené (Tyto alba). Lynx (Praha) n.s., 29: 43–56.

Vrchol Dyleně při pohledu z Lesnéha. Foto Jaromír Bartoš.

